

ВИХОВНІ ТЕХНОЛОГІЇ. ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА

УДК 745:[37.016:37.015.311]-053.2/.6

Микола ГАНЖА,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри образотворчого та
декоративно-прикладного мистецтва
Рівненського державного гуманітарного університету

ВПЛИВ ПРЕДМЕТНОЇ ТВОРЧОСТІ НА РОЗВИТОК ДИТЯЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

У статті висвітлено ретроспективу стилів формотворення і їх вплив на естетичне виховання особистості. Підкреслено потенціал дизайну в естетичному вихованні та проаналізовано його вплив на художньо-естетичне виховання підростаючого покоління в історико-культурній ретроспективі.

Ключові слова: мистецька освіта, естетичне виховання, предметна творчість, дизайн, протодизайн, стилі формотворення.

В статті отражена ретроспектива стилей формотворчества и их влияние на эстетическое воспитание личности. Подчеркнуто потенциал дизайна в эстетическом воспитании, представлен анализ его влияния на художественно-эстетическое воспитание подрастающего поколения в историко-культурной ретроспективе.

Ключевые слова: художественное образование, эстетическое воспитание, предметное творчество, дизайн, протодизайн, стили формотворчества.

The retrospective of styles of creating forms and their influence on aesthetic education of personality are demonstrated in the article. The potential of design in the aesthetic education is underlined and its influence artistic and aesthetic education of raising generation in a historical and cultural retrospective view is analyzed.

Key words: artistic education, aesthetic education, subject art, design, protodesign, styles of creating forms

Постановка проблеми. В історії мистецтв предметна творчість займає вагомe місце. Все наше предметне оточення, починаючи з утилітарних речей та закінчуючи будь-яким населеним пунктом або містом у цілому, є основою не лише матеріальної, а й художньої культури будь-якої епохи. Предметна творчість безпосередньо включена у формування великих історичних стилів. Вона пов'язана з естетичними ідеалами та смаками не лише інтелекту-

альної еліти, а й із дитячим світосприйняттям, яке розвивається в органічній єдності з предметним середовищем, матеріально-художньою культурою різних епох. Середовищний підхід до розвитку дитячої особистості відображено в теоретичних положеннях енвайронментальної психології, дитячому фольклорі та ігровій діяльності.

Таким чином, дитяче естетичне сприймання довкілля зумовлене особливостями формотворення різних історичних формацій.

Естетико-виховне значення ранніх форм художньої діяльності спостерігалось не лише на вітчизняному підґрунті. Художньо-естетичному вихованню дітей приділяли увагу ще мислителі античності, країн Сходу, європейського середньовіччя. У різні епохи художні форми довкілля позитивно впливали на художньо-естетичне виховання підростаючого покоління. Нами було проаналізовано основні ідеї естетичного виховання, що склалися впродовж багатьох століть, зокрема в епохи Відродження, бароко, класицизму, Просвітництва та ін. [3-5, 10].

Мета статті полягає у висвітленні естетико-виховних властивостей дизайну в історичній ретроспективі у світовому культурному контексті.

Виклад основного матеріалу. Опрацювавши літературні джерела з історії естетики, аналізуючи її внесок у виховання підростаючого покоління, нами було зосереджено увагу на найважливіших, на наш погляд, етапах розвитку художньо-естетичного виховання, що зумовлені матеріально-художньою культурою протодизайну.

В усі епохи мислителі розглядали протодизайн у тісному зв'язку з художнім розвитком та естетичним вихованням особистості, а також середовищем, створеним на засадах гармонійного поєднання краси і доцільності. Етнічний дизайн і декоративно-прикладне мистецтво були ефективними засобами естетичного виховання підростаючої особистості.

Ретроспектива стилів формотворення та їх вплив на естетичне виховання особистості

№ з/п	Епохи і стилі	Засоби естетичного впливу
1.	Первіснообщинний лад. Синкретична творчість та її вплив на естетичне виховання дитини	Міфи, обряди, ритуали. Участь у мисливських обрядах та ритуалах як фізичне, фахове, етичне й естетичне виховання. Протодизайн предметного формотворення, його утилітарно-споживча, соціально-культурна та інформаційно-естетична функції. Засоби протодизайну: орнаменти, загадки, прислів'я та приказки, байки, казки тощо
2.	Антична культурна спадщина. Тіло людини як матриця для формотворення предметного довкілля: у здоровому тілі – здоровий дух	Мистецтво як своєрідна гімнастика для душі, розуму і тіла: ототожнювання гармонії, досконалості та краси піфагорійцями; єдність етичного й естетичного, морального й прекрасного у Сократа; наявність культури естетичного сприйняття в Аристотеля. Пріоритетність інформаційно-естетичної функції протодизайну, якій підпорядковувалися утилітарно-споживча і соціокультурна
3.	Філософська традиція Індії: досягнення нірвани. Естетика думки	Веди як єдність природи, музики і Бога. Поєднання естетичного та етичного. Розвиток внутрішньо-особистісних, міжособистісних і надособистісних здібностей у дітей
4.	Філософські погляди мислителів Китаю. Естетична категорія просвітлення – сприйняття світу в єдності його суперечностей. Естетика діла	Споглядання природи. Довершеність практичної діяльності: малювання, складання віршів, військове тренування (у-шу), створення композицій із квітів (ікебана), чайна церемонія. Розвиток тілесно-кінестетичних, просторових і натуралістичних здібностей у дітей
5.	Естетична думка середньовіччя: поєднання естетизму й утилітаризму, гедонізму й моралізму. Естетика почуттів	Підпорядкування почуттів релігійним канонам. Іконографія, живопис і скульптура. Теорія художньої творчості Августина. Протиставлення тіла і духу. Домінування надособистісних і внутрішньо-особистісних здібностей особистості
6.	Епоха Відродження: естетика особистісної думки і гуманізму. Ідеал гармонійної, вільної, творчої, всебічно розвиненої особистості	Філософія, мовознавство і поезія. Знання, зумовлені сукупністю інтелектуальних задатків і здібностей особистості. Симетрія в архітектоніці. Розвиток лінгвістичних, математичних і музичних здібностей у дітей
7.	Художній стиль бароко. Українські братські школи – навчальні заклади православних міських громад	Художнє проектування технічних конструкцій: Леонардо да Вінчі, Альбрехт Дюрер, Мікеланджело, Авестіно Рокмеллі, Григорій Сковорода. Українське бароко: поєднання декоративізму з глибоким психологізмом, життєвими спостереженнями, побутовими дрібницями, красою природи. Природні ритми й пропорції, краса полів, лісів, річок
8.	Епоха Просвітництва. Естетичний ідеал «єдність у багатоманітності». Тенденції до реабілітації людської чуттєвості у мистецтвах	Поєднання особистих і громадських інтересів, гармонія насолоди та обов'язку, краси і користі. Ф. Хатчесон (1694-1747 рр.), Г. Хом (1696-1782 рр.), В. Хогарт (1697-1764 рр.): виявлення об'єктивних основ прекрасного і піднесеного, проблема естетичного смаку в матеріально-художній культурі. Мистецтво – найважливіший засіб розв'язання соціальних суперечностей, а естетичне виховання – панацея від людських вад (Д. Дідро). Естетика Гельвеція (1715-1771 рр.), П. Гольбаха (1723-1789 рр.) та Ж.-Ж.Руссо (1712-1778 рр.): подальше звільнення мистецтва від моралі на користь самоцінної чуттєвої насолоди. Й. Гердер (1744-1803 рр.): установка на емоційне начало в мистецтві – наріжний камінь усієї естетичної теорії
9.	Нова доба, епоха промислових революцій. Модерн	У. Моріс: ручна творчість – не лише рівноправний, а й у деяких випадках провідний вид мистецтва. Зближення образотворчого мистецтва і предметної творчості у художників-модерністів, їх участь у предметному мистецтві як необхідна умова оновлення мистецтва взагалі. Дармштадська художня школа (Німеччина). Художня школа в Віттреску (Фінляндія). Абрамцевський гурток (Росія). Творчість художників-бойчуківців в Україні. Баухаус – найвища школа будівництва й художнього конструювання в Німеччині. Вищі художньо-технічні майстерні (ВХУТЕМАС) у Росії. Варшавська художня школа Західної України і Польщі. Невичерпні можливості предметної творчості: новий погляд на простір, форму і колір, тектонічні відчуття фактури матеріалу
10.	Період ергономіки і дизайну	Поява нової системи опалення, ліфтів, нових меблів, електрики, автомобілів і літаків, кінотеатрів і телебачення. Зміни у матеріальних формах і матеріальному середовищі, погляд на ці явища з технічної, економічної та соціальної точок зору. Вплив сучасної людини на зміни предметних форм, їх осмислення й естетизація

Визначальним джерелом розвитку національного дизайну було і залишається декоративно-прикладне мистецтво. На вітчизняному ґрунті навчання художнього формотворення відбувалося у «школах учнівства» під безпосереднім наглядом майстрів. Таким чином, проводився природний відбір обдарованих учнів, які вправно і майстерно виконувати ту чи іншу ремісничу роботу. Найчастіше розвитку архітектонічної творчості (архітектури, декоративно-прикладного мистецтва, протодизайну) сприяли родинні династії, в яких із покоління в покоління передавалася майстерність до формотворення. Значного розвитку протодизайн набув у Київській Русі за правління Ярослава Мудрого. Протодизайнерські традиції декоративно-ужиткового мистецтва П. Чубинський влучно назвав «утилітарною етнографією» [1].

Наступний етап розвитку художньо-проектної культури – цеховий, пов'язаний із виникненням цехової організації ремісничого виробництва, що сприяла художньо-естетичному вихованню молоді завдяки новим окультуреним формам інтер'єрів і екстер'єрів, творам прикладного мистецтва.

Конструктивна досконалість, художня довершеність форм і вишуканість їх оздоблення сприяли зародженню меблевого мистецтва, яке виокремилася в Україні у самостійний вид художнього ремесла поряд із художнім ткацтвом, вишивкою та виробництвом кераміки, іншими видами «утилітарної етнографії».

У сімейних династіях майстрів художніх ремесел, школах учнівства, цехових осередках протодизайну завжди було місце для дитячого художньо-ігрового проектування, яке надзвичайно впливало на художньо-естетичне виховання підростаючої особистості. Прикладом такого проектування є створення різноманітних народних іграшок. Безпосередній вплив засобів іграшкового етнодизайну та ігродизайну на естетичне виховання дітей представлено у працях О. Найдена, В. Верховинця та В. Тименка.

У XVI-XVIII ст. потужний вплив на українську архітектуру, меблеве мистецтво, виробництво посуду дає новий художній стиль – бароко, характерними ознаками якого були багатство форм, особлива виразність у декоруванні архітектурних споруд, інтер'єрів, меблів, посуду.

У сільській місцевості розвивається і зберігається традиційне народне декоративно-прикладне мистецтво. З'являються місцеві центри виготовлення ремісничих виробів, де переважає та чи інша спеціалізація. Інтер'єр традиційного житла стає набагато функціональнішим. Так, в одній кімнаті були розташовані зони для праці, приготування та споживання їжі, відпочинку, а також зона домашнього храму «червоний кут», який був головним змістовим елементом для християнина. Таке середовище сприяло духовно спрямованому естетичному вихованню дітей.

Початок XIX ст. характеризується бурхливим розвитком товарного виробництва і проникненням естетичних принципів у формотворення предметів широкого вжитку. Тривали пошуки нових форм та пластично-фактурної виразності матеріалів. Змінювалося естетичне середовище завдяки витворам нової матеріально-художньої культури, а нові форми і декор предметів спричиняли вплив на просторово спрямоване естетичне виховання дітей.

Протодизайн видозмінювався у стилях формотворення. Так, на етнічно спрямоване естетичне виховання особистості наприкінці XIX і початку XX ст. інтенсивно впливало нове мистецтво формотворення – модерн, у якому «одухотворення матеріалу стає принципом краси» (А. Ван де Вільде). Представниками зазначеного стилю формотворення в Україні були І. Левинський, В. Кричевський. Для цього періоду характерним був спалах інтересу до національного формотворення і декору, етнохудожніх традицій, що відображалися в архітектурі, інтер'єрі, прикладному мистецтві, товарах промислового виробництва.

Вплив українського стилю формотворення на дітей відображено у шкільному посібнику того часу, створеного київською вчителькою Л. Струніною [13]. Вона вважала, що діти цілісно сприймають предметне довкілля завдяки їх розвиненій художньо-образній уяві. Л. Струніна наводить приклад, як діти малюють пташку, яка постукала у вікно. Вони передають враження від цього художньо-образно, естетично, цілісно. Діти малюють не лише пташку і вікно, а весь дім із його архітектонічними особливостями: «заокруглено верхню частину вікна, яке нагадує колорит місцевого українського стилю. У цій дитині пробуджується не тільки майбутній стиліст, але й стилізатор» [13].

Л. Струніна використовувала художнє конструювання як засіб «загального розвитку дітей», власним досвідом довела, що «воно є величезною підтримкою при вивченні не лише граматики, а й географії, історії, арифметики. Ручна робота, малювання як спосіб вивчення предмета або явища, з одного боку, і як спосіб вираження думок, знань і вражень (переживань учня) – з другого, не лише не шкодить навчальному курсу, а й розширює його, поглиблює, сприяє осмисленню й полегшенню. Отже, малюнки і взагалі роботи дітей стають тим місточком, стоячи на якому можна зазирнути в дитячу душу» [13]. «Діти не просто малюють – вони навчаються в цей час; у них розвиваються вроджені здібності, виражається їхній характер, зростає віра у власні сили, у свою самодіяльність, тобто виявляється дитяча творчість. Діти малюють, ліплять, будують не заради результату, а заради тієї роботи, яка відбувається у них самих. Треба надати можливість учню висловитися властивою йому мовою: його словом, образом, малюнком, ліпленням, різьбою по дереву, роботою з картоном та іншими доступними для нього способами. Всі методи і витонченості педагогіки лишаються безрезультатними, якщо в дітях не викликано інтересу до знань і не пробуджено самодіяльність» [13]. Отже, педагоги минулих епох замість термінів «дизайн» і «протодизайн» вживали їхні синоніми: стиліст, стилізатор. При цьому вони вказували на могутній вплив архітектонічних форм довкілля на розвиток художньо-естетичного виховання учнів.

Українські революціонери-демократи у цей період пропонували суспільству нові естетичні ідеали: органічний взаємозв'язок різноманітних функцій мистецтва, серед яких виділялися пізнавальна, ідейно-просвітницька, виховна і, власне, естетична функції. Як у теорії, так і в своїй мистецькій практиці українські революційні демократи послідовно керувалися поглядом на мистецтво як знаряддя суспільної самосвідомості. Найважливішою функцією

мистецтва й літератури вони вважали пробудження людини, виховання в неї почуття гідності, волі до боротьби за визволення. М. Драгоманов у педагогічній публіцистиці розробляв концепцію духовного розвитку української нації, національного у шкільній освіті [6]. За збереження українських традицій, звичаїв, культури в цілому виступали діячі освіти й окремі вчителі в різних регіонах України. Наприклад, Є. Ярошинська, письменниця і педагог, всіляко прагнула виховувати в учнів почуття національної гідності, любові до рідного краю, природи, краси в цілому [8]. Аналогічні ознаки діяльності притаманні освітнім діячам Б. Грінченку, М. Грінченко та іншим, які залучали учнів вивчати традиції власного народу, рідного краю, вивчати людину та відкривати для себе неповторну красу життя [9]. Їхні погляди, переконання мають важливе значення у нинішніх процесах виховання учнів і прищеплення їм любові й поваги до української культури та культурно-історичних надбань українського народу.

Іван Огієнко головний натиск робив на очищення нашої культури від чужинських впливів, відродження українських традицій, звичаїв тощо, щоб відродити український дух нації, а також щоб піднести значення української культури як культури самобутньої. Він добре розумів, що українська культура є одним із найголовніших аргументів за волю: “Бережіть свою віру, звичаї, свою мову і тим збережете національну істоту свою...” [12, с. 28].

Зміст таких праць Г. Ващенко, як “Виховний ідеал”, “Виховна роль мистецтва”, “Засади естетичного виховання” та інших, які ще й досі використовуються в Українському Вільному університеті в Мюнхені, відповідає духовності українського народу, його історичній місії та потребам державного будівництва України [7].

Я. Мамонтов був прихильником методу естетичного виховання, фундатором творчого трактування педагогічної професії в українській педагогіці [2, с.155]. У нарисі “Естетизація людини” (1920 р.) він відстоює думку, що естетична культура є закінченням індивідуального і соціального розвитку людини. Метою естетичного виховання є розвиток її естетичного відчуття. “Через пізнання прекрасного в мистецтві – до прекрасного життя-мистецтва – ось шлях виховання дитини” [11, с.49].

Новим поштовхом до естетичного виховання особистості засобами проектно-художньої культури, предметно розвивального середовища став естетичний напрям конструктивізму, технічно спрямованого естетичного виховання особистості. Характерною особливістю естетичного формотворення конструктивістів були принципи раціональності, доцільності, економічності, лаконізму у засобах виразності. Конструктивізм дав поштовх для розвитку технічної естетики як різновиду матеріально-художньої культури. На засадах конструктивізму формувалася технічна естетика С. Корольова, О. Антонова, О. Сікорського та інших видатних конструкторів.

Висновок. Отже, знайомство з художньо-естетичною спадщиною матеріальної культури важливе не лише для розуміння тих національних традицій, які органічно ввійшли в сучасну естетичну теорію, але й для естетичного виховання особистості. Проникнення дизайну в наше життя зближує матеріальне виробництво з мистецтвом, збагачуючи таким чином духовний світ людини. Вивчення і пропаганда технічної естетики й художнього проектування (дизайну) є важливим суспільно-економічним завданням у формуванні інтелектуальної особистості на сучасному етапі розвитку цивілізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вдовченко В. В. Основи дизайну : підр. для 10 кл. загальноосв. навч. закл. Профільний рівень / В. В. Вдовченко, Т. О. Божко, А. С. Сімонік, В. П.Тименко, Ю. Б. Шведова. – К. : Педагогічна думка, 2010. – 304 с.
2. Головка Г. О. Педагогічна спадщина Я. Мамонтова і її роль у розвитку української педагогіки / Г. О. Головка // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 2. – С. 155.
3. Мазепа В. І. Естетичне виховання : довідник / В. І. Мазепа, А. В. Азархін, В. С. Горський та ін. ; упоряд. Н. О. Яранцева. – К. : Політвидав України, 1988. – 214 с.
4. История эстетики : в 5 т. / [глав. ред. М. Ф. Овсянников]. – М., 1964-1970.
5. История эстетической мысли: Становление и развитие эстетики как науки : в 6 т. / ред кол. : М. Ф. Овсянников. – М., 1985-1990.
6. Климчик Л. А. Боротьба М. П. Драгоманова за українську народну освіту / Л. А. Климчик, М. П. Боротьба // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 2. – С. 128-135.
7. Коваль О. Григорій Ващенко – творець української виховно-освітньої системи / О. Коваль // Рідна школа. – 1993. – № 3. – С. 2-5.
8. Коломієць В. М. Євгенія Ярошинська / В. М. Коломієць // Дивослово. – 1994. – № 10-11. – С. 54-55.
9. Копиленко Н. Б. Сільський учитель Борис Грінченко / Н. Б. Копиленко // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 1. – С. 146-154.
10. Лосев А. Ф. История античной эстетики : в 6 т. / А. Ф. Лосев. – М., 1963-1980.
11. Мамонтов Я. А. Твори / Я. А. Мамонтов. – К. : Дніпро, 1988. – 557 с.
12. Марушкевич А. А. Велетень науки / А. А. Марушкевич // Рідна школа. – 1993. – № 10. – С. 28.
13. Струнина Л. Г. Грамматика в начальной школе по принципу самостоятельности: курс подготовительный : пособие для учащихся с рисунками и сочинениями детей / Л. Г. Струнина. – Киев, 1915. – 80 с.

Дата надходження до редакції: 27.03.2015 р.